

ІСТОРИКО-ІДЕОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

© Мироненко В., Батаженко В., 2003

На основі критеріїв історико-художньої цінності культурної спадщини історичні міста розбиті на категорії, визначено чотири морфотипи, які впливають на своєрідність історичного центра.

Для ефективного збереження старого і для впровадження нового необхідно виділити і чітко визначити цінності, істотні для нас у міському середовищі. Неодмінна властивість практично всіх моделей ідеального оточення, що коли-небудь пропонувалися, їхня однорідність, послідовність, зумовлена підпорядкуванням загальним закономірностям формоутворення (а, по суті справи – найпростішої моделі побудови життя і поведінки). Але поєднання створеного в різний час на основі різних стилістичних систем стало загальною властивістю міст, що несвідомо сприймається нами як природно втілені властиві характерні закономірності. На цій основі склалися норми візуального мислення, що змушують відкидати нове середовище з його раціонально уніфікованими характеристиками як “штучне”, точніше – неприродне, неорганічне. Гострий дефіцит культурних значень форм механоморфного оточення і породив масову перевагу до старого, хоча б такого, котре наповнилося людським змістом у спонтанному розвитку, почало сприйматися як органічне і природне [1].

У “Міжнародній Хартії з охорони історичних міст” (Вашінгтон, 1987) записано: “... цінності, що підлягають охороні, – це історичний характер міста і сукупність матеріальних та художніх елементів, котрі визначають його образ (конфігурація плану міста, відношення між різними міськими просторами, форма і вид споруд, різні функції міста, надбані ним протягом його історичного розвитку і т. д.)”; “...втручання в структуру має здійснюватися з обережністю, методично, уникаючи догматизму, але з урахуванням специфічних проблем у кожному окремому випадку...”. Зрозуміло, що в міру зміни умов, способу життя, потреб людини і суспільства з’являються нові соціально-економічні, технічні й технологічні, а також естетичні критерії оцінки якості міського середовища, внаслідок чого все краще – непересічні історичні цінності, які витримали перевірку часом, залишаються й зберігаються в процесі розвитку міста як культурна спадщина. Сформовано зовсім нові тенденції поліфункціональності міських просторів та окремих вузлів, що мають кілька рівнозначних функцій, що забезпечують можливість більш повного задоволення потреб населення. У цей же час надзвичайно актуально не втратити такі важливі якості міського простору як масштабність, гармонія функції і форми, пластичності і т. д. – усе те, що створює сприятливий психо-фізіологічний комфорт.

За критерієм історико-художньої цінності культурної спадщини історичні міста можна умовно розбити на наступні категорії:

- міста, що уособлюють унікальний витвір містобудівного мистецтва, багаті пам’ятниками національної і світової культури, котрі одержали загальне визнання і відіграють вирішальну роль у формуванні художнього образу всього міста чи його центрального ядра. Це міста, у яких збереглися ведучі архітектурні ансамблі, комплекси й окремі будинки, а також рядова забудова, котра визначає масштабні співвідношення з основними пам’ятниками;

- міста, в яких містобудівна структура збереглася фрагментарно, частково порушені просторові зв'язки між пам'ятниками культури та рядовою забудовою;
- міста, історико-культурна спадщина яких складає окремі елементи історичного планування і відособлені пам'ятники архітектури з частково збереженими просторовими зв'язками між ними.

Великі міста, що швидко розвиваються, представляють загально визнану історико-художню цінність, володіють великим виробничим, науковим і культурним потенціалом, і, як правило, є центрами місцевих систем розселення (Куп'янськ, Чугуїв, Ізюм і ін.). У цих містах дотепер збереглися історичні центри, але за своїми масштабами і капітальністю стара забудова цих міст сильно уступає новим районам, які розвиваються.

Старе місто розглядається як частина загальноміського центру, в якому розміщуються всі основні суспільно-культурні установи. У той же час старе місто – концентроване вираження індивідуальних особливостей художнього образу міста, центр притягання внутріміських інформативно-комунікативних зв'язків. Є ще група великих міст, що розвиваються, котрі включають окремі пам'ятники чи фрагменти історичної планувальної структури, де реконструкція і використання старої забудови має локальне значення. Для оцінки своєрідності центральної частини міста виявляються так названі “морфотипи” [2]. Ведучим критерієм виявлення морфотипа є щільність забудови, що розглядається як універсальний показник інтенсивного освоєння території в різних частинах центра. Передбачається, що в показнику щільності сінтезовані стереотипи освоєння території в різні історичні епохи, положення ділянки щодо функціонального каркаса. Просторово-планувальні особливості і щільнісні характеристики морфотипів можуть служити об'єктивними підставами для призначення різних містобудівних режимів, реконструкції центра. Встановлено чотири морфотипи, які суттєво впливають на своєрідність історичного центру міста:

- 1 тип – найбільше урбанізований щільний тип міського середовища в самому ядрі сформованого центру. До нього належать головні громадські простори, капітальна забудова високого класу, архітектурно-планувальний каркас кварталів;
- 2 тип – щільна, периметральна–компактна забудова, подібно попередньому морфотипу, склалася в місцях найбільш високої функціональної активності, сил ав архітектурних нашарувань різних епох;
- 3 тип – малоповерхова і змішана забудова, що сформувалася переважно до другої половини XIX століття;
- 4 тип – традиційна і найбільш розповсюджена забудова, що склалася в другій половині XIX – 30-50-ті роки XX сторіччя.

Як впливає з викладених на початку завдань даного дослідження архітектурне середовище історичного міста розглядається, в першу чергу, з позицій морфологічного аналізу. Основними якісними характеристиками архітектурного середовища, що забезпечують ефективність процесу адаптації до неї жителів (тобто її споживання), є наступні фактори:

- цілісність просторової організації середовища;
- можливість легкої (інваріантної) і досить повної тимчасової ідентифікації її елементів;
- легкість ідентифікації функціонально-трудоових процесів, що проводяться у цьому середовищі[3].

В умовах історичного міста ці характеристики формуються поступальними еволюційними змінами морфологічних, функціональних і естетичних параметрів міського середовища. Цей процес окреслюється терміном “поступальність історичного розвитку” архітектурного середовища, що, на думку К.Лінча, є одним з основних показників якості міського середовища, котрі забезпечують успішність адаптації людини в міському оточенні.

Образ міського оточення складається з різних варіантів сполучення типів архітектурного середовища базових елементів міської структури, що і є об'єктами дійсного дослідження. Цілісні просторові обсяги, утворені архітектурними формами, розглядаються як оточення, що володіє властивостями архітектурного середовища, якщо вони забезпечують середовищний характер взаємодії з людиною-споживачем. Для цього дані об'єкти повинні мати цілісність просторової організації, забезпечувати спектр функціонально-трудова процесів і володіти культурно-естетичним наповненням. Базовими елементами міської структури, що володіють перерахованими вище властивостями, є такі типи об'єктів: квартали, вулиці, планувальні вузли. Середовищний підхід до аналізу морфології об'єктів дослідження передбачає виділення тих параметрів об'єктів, що безпосередньо забезпечують процес середовищної взаємодії. Для цього необхідно розглядати сукупність типових ситуацій, у яких відбувається взаємодія споживача з архітектурним середовищем об'єктів даного типу. Морфологічний підхід і сама методологія виявлення типів міського середовища вимагають, звичайно, удосконалення і подальшого розвитку. Тут можуть бути враховані і такі якості, як інформативність, символістика, семантика різних ділянок. Але головне – знайти і правильно оцінити ті риси розмаїтості середовища центру, котрі формують його індивідуальність.

Сполучення історичних і нових тканин можливе, як відзначає А.Щенков[4], у трьох основних варіантах:

- історична міська тканина збереглася в розрізаних фрагментах, включених у нову забудову (підпорядкування, об'єднання в систему);
- нова забудова фрагментарно вкраплена в історичну (нейтралізація перешкод);
- цілісний історичний район сусідить з новим чи новими (знайти елемент-посередник для формально-композиційного і змістовного зв'язку).

Історична цінність міського простору залежить як від його віку, так і від міри збереженості його простору. Цінність середовища не прямо й не цілком залежить від конкретних історичних будинків, що можуть володіти самі по собі високою історичною цінністю, але це ще не гарантія, що простір навколо них має також історичну цінність. Іноді необхідно зберегти простір міста, що не містить особливо видатних історичних елементів, але сам є відображенням епохи. Зрозуміти та розглянути історичну цінність простору міста можна лише при всебічному вивченні еволюції міста, що створює основу його своєрідності.

1. Іконніков А.В. *Міське середовище і дизайн в його розвитку* // у зб. наукових праць. – М.: ВНИИТЕ, 1990; 2. Калініна Н.С. *Особливості формування інтер'єрних просторів міського середовища* // *Матеріали науково-практичної конференції "Вдосконалення проектування міського середовища"*. – Іркутськ, 1994; 3. Шарлай Є.В. *Морфологічні типи архітектурного середовища історичного міста на прикладі м. Харкова. – Дисерт канд. архітектури*: 18.00.01. – Харків. – 150 с.; 4. Щенков А.С. *Структура російських історичних міст і система містобудівного орієнтування (на матеріалі міст XVI – поч. XIX ст.)*. – дисерт д-ра архітектури. – М., 1996.